

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ԿՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հայոց Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր վանքը կը գտնուի Սիոն լեռան բարձունքին, Դաւթի բերդին ի վեր նանապարհին ուղղութեամբ: Քրիստոնէութեան առաջին դարուն երբ սրբավայրերը պաշտօնական նանաչում ստացան վաւերական դարձաւ այն իրողութիւնը, ըստ որում, առաջին եպիսկոպոսական Աթոռը, հիմնուած «Տեառնեղբայր կոչեցեալ» Յակոբոս առաքեալի անունով, սեպհականութիւնն է հայոց: Առաջին եպիսկոպոսական Աթոռը կը գտնուի Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին աջակողմեան դասին մէջ: Հոս է թաղուած նաեւ քրիստոնէական հաւատքին առաջին նահատակ առաքեալին՝ Յակոբոս Զեքեթիայի գլուխը, որ եղբայրն էր Յովհաննէս Աւետարանչին, ծանօթ Գլխադիր անունով: Այս առաքեալին ահիւնները կը գտնուին Մայր Եկեղեցւոյ Մեծ Ատեանին աջ կողմը, սատափէ թանկագին ֆաբերով զարդարուած փոքրիկ խորանին յատակին:

Հայերը՝ յունաց եւ լատինաց հետ, հաւասար իրաւատէրն են Սուրբ Տեղեաց: Ս. Յարութեան եւ Ս. Մննդեան տաճարները երեք ազգութիւններու կը պատկանին: Ս. Աստուածածին Եկեղեցին՝ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ, իրաւատեւեան տակն է Հայոց եւ Յունաց միայն: Վանքին մէջ կը գտնուի հին արժէքաւոր ձեռագիրներու գանձարանը՝ Ս. Թորոս Եկեղեցին: Թանկագին իրեր, սկիհներ, խաչեր, շուրջառներ, եպիսկոպոսական ասանք, թագեր, գաւազաններ, եւայլն, հսկողութեան տակն են Լուսարարապետին եւ Գանձատան Յանձնախումբի երեք անդամներուն: Գանձատան դուռը, Մայր Տաճարին մէջ,

կը բացուի այս չորս տարբեր բանալիներու միացումով:

Հայոց Վանքը մշակութային կեդրոնն է նաեւ Հայ Երուսաղէմին: Կիւլպէնկեան Մատենադարանը, վանքի տպարանը, ժառանգաւորացը իր բարձրագոյն ընծայարանով, եւ Թարգմանչաց երկսեռ երկրորդական վարժարանը: Կարելի չէ անտեսել Պատրիարքարանի շէնքը իր շքեղ դահլիճով, պատերը զարդարուած արժէքաւոր նկարներով, ուր կ'ապրի հայոց Պատրիարքը:

Տօնակատարութիւններ.՝ Ս. Յակոբի տօնակատարութիւնները ըստ եկեղեցական օրացոյցի կը կատարուին հին տոմարով. 13 օրերու տարբերութիւն մը կայ Պաղեստինի եւ անկէ դուրս հայ եկեղեցիներու տօներուն միջեւ: Երուսաղէմի Նոր Տարին կը տօնուի Յունուարի 14ի օրը, որ Հին Տոմարով Յունուարի մէկն է: Օրացոյցին մէջ կը գտնէք հետեւեալ տաճանշանները. ձախ սիւնակին վերեւը՝ Հ տառը (Հին), եւ աջ սիւնակին՝ Ն տառը (Նոր):

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ընդհանուր արարողութիւններու շարքին չկայ աւելի տպաւորիչ, հոգեզմայլ եւ պաշտամունքով հարուստ հանդիսութիւն՝ քան Սրբոց Յակոբեանց վանքին տօնակատարութիւնները: Կարգուկանոնը, սրբազան աւանդութիւններով նոյնբազմոգոյնութիւնները եւ հանդիսութիւնները պահպանուած են միայն Երուսաղէմի վանքին մէջ: Ուրիշ ո՛չ մէկ վայր, Ս. Էջմիածնէն մինչեւ

կիլիկեան Աթոռը, Պոլսէն մինչեւ Վենետիկ, Վիեննա կամ Զմմառ գտնուող վանքերուն տօնակատարութիւնները չեն համեմատուիր Երուսաղէմի հայոց վանքին հետ: Ժամերգութեան երգերը, շարականները իրենց ճոխ արտայայտութիւնը գտած կը հնչեն միայն Ս. Յակոբի կամարներուն տակ դարերու խորքէն հասած երգարուեստով եւ հանդիսութիւններով: Մեր ժամագրքի, տաղարանի, շարականցի լրիւ կարգը կ'իրագործուի միայն Երուսաղէմի մէջ: Ցաւալի է որ հիմա ընդհանրապէս Երուսաղէմէն դուրս մեր բոլոր եկեղեցիներուն մէջ տօնակատարութիւնները լրիւ չափով չեն կատարուիր: Այդ արդէն հնարաւոր ալ չէ աշխարհով մէկ ցրուած հայութեան համար: Երուսաղէմի մէջ օրացոյցով նշուած բոլոր տօները կը կատարուին ամբողջութեամբ եւ քացառիկ փայլով:

Նախ քան եկեղեցի մտնելը պիտի ուզէի ձեզ տանիլ դուրսը՝ վանքին քակը: Առաւօտեան մթնշաղիւն, տակաւին լոյսը չբացուած, կը հնչէր հայ Երուսաղէմի «Զարթուցիչին», Խորէնին ձայնը: Զեռփին՝ մեծ գլխով ցուպ մը, իր երգով կը հրաւիրէր միաբանները եւ ժողովուրդը եկեղեցի: Կարճահասակ խած աչքերով, տոկուն կազմով, չյոգնող քայլերով մարդն էր ան: Համեստ պաշտօն մը ունէր. տկար եւ հիւանդ միաբաններուն ճաշը կը մատակարարէր: Տարագրութենէն յետոյ Զէյթունէն Երուսաղէմ քնակութիւն հաստատած, ընտանիք կազմած եւ վանքի ծառայութեան համար նուիրեալ մը: Անոնք որոնք տօնական օրերուն Երուսաղէմ եղած են, չեն կրնար մոռնալ Խորէնին ձեռքի ցուպին զարկերը մեծ բակի սալաշատակին եւ վանքի քնակեւի տուններու լուսամտներուն տակ, արթնցնելու համար միաբանները եւ ժողովուրդը: Իւրաքանչիւր յիսուն քայլին կանգ կ'առնէր եւ կ'երգէր իր զիլ, բարձր շատ անուշ ձայնով: Անոր

երգը կը թափանցէր պատուհաններէն ներս, ողողելու մարդոց հոգիները առաւօտեան աստուածային լոյսին ընդմէջէն, թակելու համար դուռները հաւատացեալներու սրտերուն: Եւ մարդիկ շուտով եկեղեցւոյ ճանապարհին էին, մինչ Խորէնին ձայնը կը ծաւալէր օդին մէջ այնքան քաղցր եւ ախորժալտ: Շուրջ մէկ ժամ անոր երգը կ'երկարէր վանքին եւ դուրսը «Քաղաքացիներու» թաղամասերուն վրայով: Որպէս զի մոռացութեան գիրկը չիյնայ այս գոհար եղանակը, ձայնագրած եմ յիշողութեամբ «Սաղեմական կան առաւօտ»ը անունով: Ով է հեղինակը այս ստեղծագործութեան անյայտ է. հաւանաբար ծիսակատարութիւններու մասնագէտ, Ս. Յակոբէն ներս կարգ ու կանոնի քծախնդիր, աւանդապահ Լուսարարապետ Մեսրոպ Արք. Նշանեանը՝ (հետագային Պատրիարք) որ կրնար ժառանգած ըլլալ իր նախորդէն, երաժշտագէտ Դաւիթ Վարդապետէն: Մինչեւ մեր ուսանողութեան եւ վանական կեանքի տարիները 1947 թիւը, Խորէնը ողջ էր եւ հայ Երուսաղէմը կը վայելէր անոր ձայնին քաղցրութիւնը: Ահա եւ երգը. -

Սաղեմական Առաւօտ

ուած Առաւօտ-
 Խան լոյսն է քաց-
 - - ուել Ո- դոր- մու-
 քեան դուռն է
 քաց- ուել Ով քա- րի
 Քրիս- տոն- Խայֆ
 Ե- կայֆ Ի սուրբ Ե- կե-
 դե- - ցի:

Ս. Յակոբ Մայր Տաճարի մուտքին դուրսի աջ կողմը, գաւիթի պատին ամրացուած կան երկու կոչնակներ, մէկը՝ երկաթէ, միւսը՝ փայտեայ: Լոյսը չբացուած, լուսարարը ձեռքի մուրճով կը հնչեցնէր երկաթէ կոչնակը: Հերթական երկու վանականներ եկեղեցւոյ խորանին առջեւ կանգնած օրուան յատուկ սաղմոսը

կը ֆադեն թիւ ընթերցմամբ: Քիչ յետոյ լուսարարը կը հնչեցնէ տախտակի կոչնակը եւ ապա եկեղեցւոյ զանգակը, որ կը հրաւիրէր եկեղեցականները եւ ժողովուրդը սաները եկեղեցի: Կամաց կամաց հաւատացեալները եւ ուխտաւորները կը խտացնեն շարքերը:

Մայր Տաճարը քացառիկ վեհութիւն մը ունի: Կարծես կտոր մը երկինք իջած ըլլար հոն, բարձրագոյն ոլորտներու մէջ տանելու համար ժողովուրդը: Հարիւրներով գոյնզգոյն կանթեղներու պալլացումները աստղազարդում մը յօրինած, կ'անջատեն մարդը երկրայինէն երկնայինին երանութեան սահմաններուն մէջ տանելով, աշխարհայինէն վեր հոգեկանին անդորրութիւնը գտած ըլլալու գոհունակութեամբ: Այսպիսի խորհրդաւոր տպաւորիչ երկինք մը եկեղեցւոյ կամարներուն տակ Ս. Յակոբ եկեղեցին ունի միայն: Աւագ խորանը՝ վեհ, ոսկեգոյն գունազարդումներով տպաւորիչ, Աստուծոյ տան պատուանդանը ըլլար. հայուն Աստուածը մօր գիրկը նստած իր քարի մանկունակ նայուածքին ջերմութեան տակ առած իր ժողովուրդը: Եկեղեցւոյ չորս սիւններուն եւ պատերուն՝ հին թանկագին՝ Սրբապատկերներ. իւրաքանչիւրը իր տօնին յատուկ, կանթեղի լոյսին տակ կ'ունկնդրէ իր միջոցով երկնայինին հասնող աղօթքը եւ երգեցողութիւնը:

Աւագ Տօներ.՝ Այսպէս կը կոչուին Ս. Ծննդեան օրուան նախորդող տօնակատարութիւնները: Երուսաղէմի մէջ քացառիկ շքեղութեամբ հարուստ են այս օրերը: Թանգարանին մէջ պահուած թանկագին իրերը դուրս կը բերուին, շուրջառնեւն սկսուած միմչեւ արծաթէ եւ ոսկիէ կազմածները:

Առաջինը այդ տօներէն: Սրբոցն Դաւթի Մարգարէին եւ Յակոբայ

Տեղանկերայր առաքելոյն»։ Օրացոյցին մէջ նշուած է «Տօն Առաքելական Ս. Աթոռոյս Երուսաղէմի», փակագծի մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ Ս. Յակոբեանց տաճարին մէջ եւ «հոգեհանգիստ վասն հանգուցեալ Պատրիարքաց Առաքելական Ս. Աթոռոյս»։ Նկարագրականը այս հանդիսութեան։ Առաւօտ կանուխ եկեղեցիէն ներս հոգեւորականներ, սարկաւազներ, ժառանգաւորաց սաներ։ Եկեղեցւոյ կեդրոնը, ջահին տակ, «Մեծ ատեանին» մէջ, հանդիսապետ սրբազանը, իր երկու կողմերը հոգեւորականներ՝ ձեռնադրութեան, աւագութեան կարգով, ապա սարկաւազներ, ուրարակիրներ եւ աշակերտներ։ Հանդիսապետը կ'արտասանէ «Հայր Մեր»ը։ Երկու սարկաւազներ քանկագին ճաշակաւոր շապիկներով, արծաթէ բուրվառներով, կը մօտենան հանդիսապետին, «եւ եւս խաղաղութեան ...» խնդրանքին վրայ եպիսկոպոսը փոքր դգալով կը լեցնէ խունկը որ անուշահոտ իր գգլիսի բուրմունքը կը ծալալէ տաճարին մէջ։ Դասապետը կը սկսի «Տէր զի բազում եղեն» սաղմոսէն առաջին բառը։ շուտով կը ձայնակցին բոլոր ներկաները։ 30-40 քերաններէն կը հոսին սաղմոսին բառերը։ մերթ մերդաշնակ, ընդհանրապէս խառն ի խուռն, ետ առաջ վանկերով եւ ձայներով, ուղղակի բառերու խառնարան մը։ ձայներու կոնի մը կը հոսի եկեղեցիին մէջ, եւ այս՝ մինչեւ սաղմոսին վերջին տունին վերջին բառը՝ «վասն անուան քո Տէր կեցուցես զիս արդարութեամբ քով հանցես ի նեղութենէ զանձն իմ»։ Այստեղ կը հանգչի եղանակը եւ դասապետը իր սփանչի ձայնով կը սկսի մեմեքել՝ «Ողորմութեամբ քով սատակես Աստուած գրչնամիս իմ»ը, որուն ի պատասխան, դիմացի դասէն, ղեկավարը կ'երգէ «Փառք Հօր ...»։ Ասոր իբրեւ շարունակութիւն՝ Շնորհալի հայրապետին «Յիշեցումք ի գիշերի զանուն

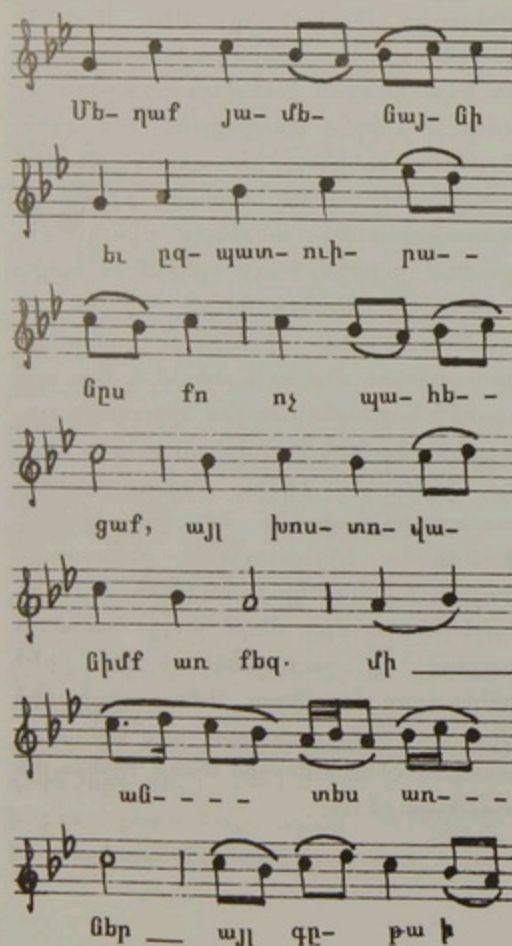
քո Տէր»ը։ Եւ հանդիսաւոր քայլերով երթը դէպի աջակողմեան եւ ձախակողմեան դասերը։ Այս հանճարեղ սկիզբին միասին իմ մեկնաբանութիւնը։ «Տէր զի բազում»ի այս կերպ կատարողականը ոչ միայն անախորժ ձայներու հաւաքածոյ չէ, այլ մանաւանդ ամենախոր իմաստաւորումը եւ պատկերը ունի հայ եկեղեցւոյ երաժշտական եւ ճարտարապետական կառոյցին։ Հայաստանի մէջ կառուցուած տունները իբրեւ հիմք ունին հետեւեալ քաղաքիչ տարրերը։ պազալտ քարերը կոտորակուած մասերու վերածուած անխնայ կերպով կը լեցունին քացուած հիմնափոսին մէջ, ապա կ'իր-աւագով կամ «ցեմենտով» շաղախը առատօրէն կը քափուի վրան մինչեւ յաջորդ օրը, երբ մէկ կտոր եղած կ'ըլլայ, ապա հովելով հաստատուն հիմքը կառուցուելիք շէնքին։ Ճիշտ այդպէս ալ մեր երգեցողութեան հիմքը, անխնամ, խառն ի խուռն, աններդաշնակ, անախորժ, սակայն եղանակը երբ իր աւարտին կը հասնի ներդաշնակ եւ առողջ կառոյց մը կը զգենու համաձայն իր հիմքին։ Այս տոկունութիւնն է որ դարեր շարունակ անաղարտ եւ պայծառ պահած է մեր եկեղեցին եւ արուեստը։

Բոլորներու քայլին հետ՝ լոյսը եկեղեցւոյ լուսամուտներէն ներս։ սարկաւազները՝ շարուած խորանին առաջ, կը հնչէ «Զարթուցեալքս»ը։ Ասոր իբրեւ շարունակութիւն կը լսուի դասապետին ձայնը սկսելու համար Շնորհալիի «Աշխարհ ամենայն»ը։ Այս երգին եղանակները մի քանի հատ են։ Ս. Յակոբէն ներս կ'երգուին անխորի։ Ամենէն տպաւորիչ եւ հանելի եղանակը որ կ'երգուի Աւագ տօներուն, կը կոչուի «ողոգումեան եղանակաւ»։ Ս. Յակոբէն դուրս ոչ մէկ եկեղեցւոյ կամարները չեն ունկնդրեր զայն։ ահա եւ ձայնագրութիւնը։-

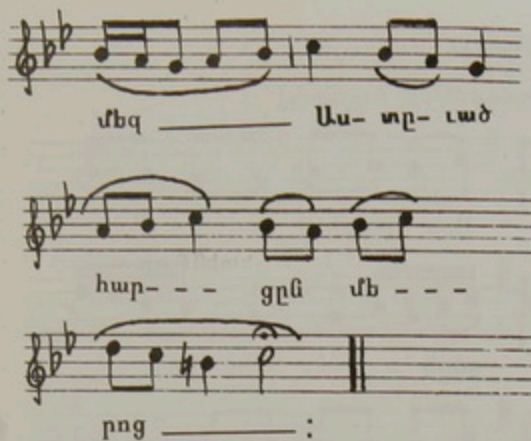
Առաւօտեան ժամերգութիւն.— «Հայր Մեր», Սաղմոս՝ «Լցա՛մ առաւօտու», եւ ապա «Հարց» շարականը: Նոյն ԴԶի հիմունքներով գրուած «Մեղա՛մ յամենայնի»ն: Ասոր եղանակը այնքան սրտառու է, եւ աղաչական է որ երբ կ'երգուի, յուզական ջերմ մթնոլորտ մը կը ստեղծուի մարդուն եւ Աստուծոյ միջեւ. քանաստեղծութեան միտքը եւ ձգտումը երկնայինին գթութիւնը գտած ըլլալու հոգեկան երջանկութիւնն է: Այս ստեղծագործութիւնը կը վերագրուի Յովնան Օճնեցի հայրապետին, Ը. դար: Ահա եղանակը—

Հարց ԴԶ.

Մեղա՛մ Յամենայնի

Մե-ղա՛մ յա-մե-նայ-նի
եւ ըզ-պատ-ուի-րա-
նըստ քո ոչ պա-հե-
ցա՛մ, այլ խոս-տո-վա-
նիմք առ քեզ. մի
ան-տես առ-
ներ — այլ գը-թա՛մ

մեզ — Աս-տը-ւած
հար- — ցըն մե- —
րոց —:

Ժամն է Ս. Պատարագին. խորհրդաւոր մթնոլորտին մէջ կը զգաս ներկայութիւնը երկնային գօրութիւններուն որոնք կը ձայնակցին երգեցողութեան, ստեղծելով առաւել շնչոտած ներդաշնակութիւն մը: Այդ օրուայ պատարագիչը կ'ըլլայ դրան հպիսկոպոսներէն մէկը: Պատրիարքը Առաւօտեան ժամերգութեան «Փառք ի Բարձունսի» հանդիսաւոր երգեցողութեան ընթացքին, զգեստաւորուած տօնին յատուկ շուրջառով, Պատրիարքական աղամանդակու գաւազանով, իրաւունք ունի կենալու սատափակու Սուրբ Աթոռի պատուանդանին, այդ օր միայն:

Պատարագի վերջաւորութեան Հանգստեան Կարգը վախճանած պատրիարքներուն. անմահացած հոգիներ որոնք դարեր շարունակ դիմագրաւելով քաղմպիսի դժուարութիւններ, կեանքի գնով պահպանած են հոգեւոր այս հաստատութիւնը: Պաշտամունքի աւարտին՝ երբը դէպի պատրիարքարանի դահլիճը, միաքանութեան լրիւ կազմով եւ ժողովուրդով: Օրուան Մանկունք շարականը՝ ԴԶ. «Օրհնեցէ՛ք գտէր յօրհնութիւն ի նոր», վանքին Օրհնեմքը, նանապարհին հպարտանքով կը լեցնէ մարդկանց հոգիները: Դահլիճի հարուստ մթնոլորտին մէջ Պատրիարքին օրհնութեան խօսքով եւ պահպանիչով վերջ կը գտնէ այս հանդիսաւոր տօնախմբութիւնը:

ԿՈՄԻՏԱՍ Ա. ՔԶՆՅ. ՇԻՐԻՆԵԱՆ